

Jindřich F a i r a i z l

P R A V D I V O S T N A O B R A Z O V C E

"Přesnost, dokumentárnost, opravdovost leží v samých jejích základech, jsou jakoby výchozím bodem celé její estetiky. 'Absolutní sluch' na pravdivost dostala televize do vínku."

Často si připomínám tato Sappakova slova - sleduje úsilí svých kolegů i výsledky vlastní. A říkám si: jak je to s naším "absolutním sluchem", uvědomujeme si v plné naléhavosti skutečné poslání a význam televize, jsme schopni v onom již legendárním chvatu zastavit, zvážit mnohá pro a proti, začít s pokusy formulovat a shrnovat své dílčí poznatky, spoluvytvářet již po objeveném "výchozím bodu" další kapitoly televizní estetiky? A zjišťuji: je to povinnost. Prostá povinnost lidí, kteří byli a jsou "u toho". Shodou okolností. Jiní - být u toho - možná došli dál. Ale jiní nejsou. Nehodlám skvrnit vlastní hnízdo, nehodlám jitřit problémy tak říkajíc vnitro.. - televizní - redakční - provozní. I těch je dost. Polykají denně s dostatek času, aby nezbyl čas na podstatnější. Leč věřme v této době obecné renezance myšlení, vztahů a perspektiv, že obrodný proud se výrazně projeví jak přímo v historických budovách naší televize, tak přeneseně i na nejmodernějších obrazovkách s nejdělsími úhlopříčkami.

Kolik příměrů už bylo vysloveno o obřích rozměrech auditoria, v němž se denně scházejí milióny televizních diváků ke sledování programu. Kolik nabádavých slov jsme slyšeli o odpovědnosti, závažnosti, nesrovnatelnosti s... - nesrovnatelnosti s čímkoli. A přece, zdá se, zůstává toto denní ovlivňování miliónových zástupů na okraji pozornosti kritiků, na okraji teoretických úvah a uvědomělého sledování principů estetiky televize. Na relativně nejrozsáhlejší ploše se dostává pozornosti tvarům dramatických a oblastí zábavných pořadů - po určitou dobu se dokonce zdálo, že úrovní inscenací i jejich počtem bude měřena činnost televize vcelku, že téměř vše ostatní bude považováno za jakési vyplnění vysílacího času nepřiliš pozoruhodnými programy (to pokud jde o televizní diváky a jejich předpokládanou reakci) - a případně za nutné zlo, za denní klopotnou činnost, jež neskýtá valné naděje, k níž skutečný tvůrce se jen tak hned neskloní (to pokud jde o názory a nálady televizních pracovníků samých). Není možné přehlédnout, že právě jednostranná odezva kritiky do značné míry tyto pocity posilovala

a v pravidelných intervalech vyzbrojovala jejich propagátory novými argumenty. Již dnes je patrné - a následující období to dokáže nepochybně v ještě výraznější podobě - jak škodlivé a přímo proti samé podstatě televizní specifiky směřující bylo toto preferování v podvědomí diváků i tvůrců.

Československé televizi je deset let. To není mnoho. Ale není to ani málo. Za deset let umí dítě slušně číst, psát i počítat. To jest - ovládá základy. Ovládá v tom smyslu své základní postupy i televize?

Prožíváme významné období. Toužíme po pravdivosti a pravdivost se nám stává jedním ze základních kritérií. V politice i v umění. Jsme alergičtí k přetvářce, lakování, předstírání, chceme nazývat lidi, věci i souvislosti pravými jmény. Ovzduší, v němž žijeme, jež vytváříme, bezvýhradně směřuje k pravdivosti, k vyslovení i obraně pravdy. Jak nádherný čas tedy nastává právě televizi, když "absolutní sluch na pravdivost dostala do vinku".

Ale není to tak prosté. Je zde minulost - byť nedlouhá - a návyky. V myšlení tvůrců, kteří dlouhá léta usilovali o zachycení projevu života konkrétních lidí, vytvářeli dokumenty, předkládali fakta a veškeré jejich úsilí zplanělo v drtivé většině bez nejmenšího vzruchu okolí, bez zájmu a zasvěcené, znalé pomoci, zatímco i naprosto nepovedený a omylný tvar dramatický se stával zdrojem vášnivých výměn názorů, diskusí a (relativně) enormní pozornosti. Výsledky? Zcela logické a bohužel v posledním období stále patrnější. Došlo k nepříjemnému paradoxu. V myslích tvůrců, jejichž základní argumentací jsou a měly by být dokument, fakta, skutečný lidský osud, názor konkrétního člověka, se zahnízdila nedůvěra k těmto primérním hodnotám, připadají jim málo zajímavé a vzrušující. Jsme svědky úporné a předem ke zmaru odsouzené snahy vymanit se z "přítomnosti" a jakési "šedi" základní materie, jsme svědky totálního mísení žánrů, problematické a neúčinné touhy po tzv. "oživování". Téma má být učiněno jaksi stravitelnějším. Nic proti tomu. Ovšem - stane-li se tak prostředky vlastními zvolenému žánru.

Pokládám praxi "oživování" za velice nebezpečný omyl současné televizní tvorby. Má mnoho podob. Zdá se, že tvář nejnalivnější a nejprůhlednější se podařilo likvidovat - zcela sporadicky už se např. setkáváme s výjevy, kdy program započne a po pěti minutách aktér překvapeně zvolá: "Je je je je, již se vysílá, promiňte, ani jsme si nepovšimli, to je ale náhoda..." a autor věří, že vytvořil ovzduší jakési bezprostřednosti. Televize je stylizace. I v přímém televizním přenosu utkání v kopané stylizují kamery obraz skutečnosti, bez možnosti odvolání autoritativně předkládají pohled do tváře diváka, útočníka

nebo rozhodčího. Vytrhují z probíhající události detaily, jednotlivou reakci, celkový pohled. Samozřejmě - u dobrého přenosu - vždy v zájmu výraznějšího a dokonalejšího postižení průběhu utkání, jeho klíčových okamžiků. Nikdy ovšem není a nemůže být zážitek přímého diváka adekvátní k zážitku diváka u televizoru. Je lepší nebo i horší, nikdy týž. Skutečnost je stylizována. Stojí za to připomenout si toto zjištění. Divák a tvůrce hrají smluvenou hru. Jestliže tato konvence, smluvená hra začíná a současně končí u oné základní míry stylizace a důsledně staví na obsahu - a to už není pouze otázka přenosu, ale veškeré tvorby - je vše v pořádku, hru si neuvědomujeme. Jakmile ovšem vyvstane v koncepci díla tato hra jako v dané chvíli prvotní záměr, je zle - a televize, její "absolutní sluch pro pravdivost" se vzpěčuje a mstí.

Kolik je příkladů, jen z posledního období. Vzpomínám si na ostravský filmový dokument, v němž početný kolektiv tvůrců s nadšením a obětavostí zachytil úsilí lidí, zmáhajících spousty sněhu a zajišťujících dopravu a provoz hutí. Jak dramatické situace zde vytvořil život, jaké napětí a vzrušení se odehrálo před objektivem filmové kamery, jak zbytečná a nicotná byla snaha ještě tento základní vklad násobit. A přece k tomu došlo. Banální nahraná historika o lékaři, který na koni spěchá k rodiče a rovněž zdolává nástrahy zimy, vkomponovaná v několika sekvencích do zážitků lidí u vysokých pecí, na kolejích, na ulicích. Jak nepříjemně v tomto kontrastu k opravdovosti působí jakákoliv lacinost a póza - a co je nejpodstatnější: jak namísto jakéhosi "povyšení" díla na rádo by "umělečtější" rovinu dojde k pravému opaku, k podstatnému oslabení účinku celku. Znásilnění žánru k jinému výsledku vést nemůže. - Jiný příklad. V pražském mládežnickém pořadu se setkali redaktor a svazácký tajemník, aby hovořili o životě mladých lidí na vesnici. Konkrétních lidí v konkrétní vesnici. Oběma připadalo zřejmě velmi nápadité, aby hovořili každý za sebe. Nutno věc "oživit", povýšit a učinit neotřelou. (Diváka ovšem zajímá, co bude říkat redaktor a tajemník, nikoliv neobvyklost postupu - ten se tu zrodí pouze z pocitu tvůrců, z nedůvěry k žánru.) A tak se dohodnou, že si úlohy promění. Redaktor se "jako" stane tajemníkem, tajemník nám "sehraje" redaktora. S odvahou a veselostí se pouštějí do svých rolí. Leč "absolutní sluch pro pravdivost" se vzepře. Po pěti minutách hovoří redaktor jako redaktor a tajemník rovněž za sebe. Nelze jinak. Inscenovaná schválnost nemá zázemí ve znalosti hráčů, nemůže mít! Protože jde o konkrétní osudy lidí v konkrétní vesnici. A tak se po tomto rozběhu oba pokořeně vracejí k vlastní ním názorům, přemožení neúprosnou estetikou televize. - S jakým potleskem

jsme svého času přijali brněnský pokus o polemický pořad - a jaké rozčarování a rozpliznutí záměrů nám tvůrci uchystali ihned v následujícím pokračování. Nemohli ovšem dopadnout jinak. Samopalník si nemůže uprostřed boje "vylepšovat" zásahy své vlastní zbraně protiletadlovým kanonem. Nelze úspěšně pálit z tak rozdílných hlavní současně - někdo musí doplatit. Samozřejmě samopalník - ale i vytýčený úkol, cíl trefen zpravidla není. Program vznikl z potřeby hovořit otevřeně k otázkám, kterými lidé žijí a jimiž jsou jitre- ni, společně dojít odpovědi a vzájemně se utvrdit ve správnosti závěrů. Pre- miéra se vcelku povedla - a co dál? Musíme ještě lépe? Ale jak? Přivést za- jímavější lidi, klást vtípnější otázky? Taky - ale zejména: MUSÍME TO OŽI- VIT! A tak fantóm "oživování" slaví další výhru, v mělkých scénkách a pís- ních, v onom "povýšení" obsahu do jakési "uměleckosti" je topornou konstruk- cí zvolna rdoušen podstatný a určující vklad bezprostřednosti a pravdivosti. - V noticce o pořadu pro děti se dočteme, že se dozvíme o zahraničních přátelích našich mladých občanů. Televizní kamera nás zavede do prostor pošty, kde sedí nevrlý úředník, odmítá děti i jejich přání - ale pojednou se boдрý pošťák přerodí, náhodou vzpomene na své přátele, náhodou nalezne na své poš- tě v obyčejných pošťáckých regálech zahraniční rekvizity - a v úřední hodině klábosí zasvěceně o Polsku, přičemž jsou jeho rozverně dialogy s dětmi, po- slušně odřikávajícími toporný text, přerušovány d o k u m e n t á r n í m i snímky o životě lidí a měst v Polsku. Konstrukce a nepřírozenost zde trčí, snímky samy o sobě jsou zajímavé a divák se podivuje oné kostřbaté hře, kte- rou mu tvůrci zcela vážně předkládají k víře; je zbytečná, nezajímavá. Byl inscenován příběh z pošty - nicotný, protože nám nepředstavil ani zajímavé charaktery ani situace, vytvořil nám na značné ploše pouze jakési spojení dokumentárních snímků. Ale o ně šlo a mělo jít především, jejich proporcím a žánru se mělo podřídít vše ostatní, ony byly programotvornými částmi vy- sílání. Tvůrci jim však projevili nedůvěru, zdály se být málo atraktivní - zasazením do inscenovaných situací byly "povýšeny" na cosi - prý - "uměleč- tějšího". - "Kapitoly čtvrt století staré". Dozvídáme se z článku, že "oži- jí v mluveném slově, ve filmových dokumentech, v písemných dokladech, foto- grafiích, dobových písních i verších měsíce největší potupy naší národní hrdoosti..." A konečně vysílání. V pantomimických výstupech předvádějí své vlastnosti obyvatelé "baráku Evropa", po dvorku prochází muž a glosuje je- jich počínání, vrcholně stylizuje do těchto náznaků a nápovědí historickou situaci před čtvrt stoletím. A pojednou se sklání, nalezne u nádoby na popel krabici s filmem - a sledujeme vrcholně autentické snímky oněch let, doku-

ment, fakta. Film končí - a znovu hra, vrcholu dosahující v situacích, kdy muž o rozhlasového přijímače de facto vede dialog (!) s přednášejícím v rozhlasovém studiu, v určité chvíli dokonce "oživující" projev řečníkův odkudsi vytahovanými fotografiemi a kresbami. Kde je příčina tohoto až tristního omylu? Je stejná jako u všech příkladů uvedených shora - v tomto případě dovedená do zatímního kulminačního bodu. Je to neudržitelná prostě symbióza, v níž mají určitou hodnotu vytvářet tak odlehlé a naprosto rozdílné žánry. To prostě nelze nikde - tím méně v te evizi, která se nade všemi pyšní (a bohdá bude ještě více pyšnit) svým "absolutním sluchem na pravdivost".

Bylo by možné pokračovat. Soudím však, že vzpomenué příklady pomohly dokumentovat základní myšlenky a záměr. V harmonickém a vzájemně se doplňujícím společenství mohou a budou vedle sebe existovat estrády, dokumentární pásma, inscenace, zpravodajství, opery, pohádky. Ale - každému nechť je dopřáno využít toho, co jeho jest, co dopomůže ve zvoleném žánru co nejpregnantněji vyslovit ideu, svědectví, tvůrčí záměr. A tak, jako v dramatických dílech můžeme být a jsme svědky vrcholného umění, právě tak skýtají opravdovým tvůrcům veškeré možnosti i oblasti ostatní. Bude jen třeba překonat zbytečné komplexy, vytvořit zcela uvědoměle ovzduší příznivé snahám po přesnosti a opravdovosti v televizním programu, odsoudit krkolomné "oživování" a společně precizovat tuto nikoliv nepodstatnou kapitolu televizní estetiky. Jsem totiž přesvědčen, že právě v této oblasti získává své z á k l a d n í, neopakovatelné a tedy nejpodstatnější rysy c e l á budoucí tvář televize. V období, kdy "absolutní sluch na pravdivost" zcela programově vytyčuje celá naše společnost.

O B S A H

TELEVIZNÍ TVORBA

<u>Desáté výročí Československé televize</u>	I.
Projev vedoucího delegace ÚV KSČ soudruha Čestmíra Císaře na IV.sjezdu Svazu čs.novinářů 22.dubna 1963	1
Televize a literatura Nepronosený diskusní příspěvek soudruha Valtra Feldsteina na III.sjezdu Svazu čs.spisovatelů 24.května 1963	10
Pravdivost na obrazovce Jindřich Fajraizl	13
O výzkumu televize Václav Lamser	18
Psychologie vnímání televizního diváka a její vliv na tvorbu televizní inscenace Zdeněk Kubeček	21
Mizanscéna, kompozice záběru, montáž N.Medvěděv	32
Několko poznámek k špecifičnosti scénického výtvarnictva a scénografie v televizi Mikuláš Kravianský	40
Po stopách počátků televize v ČSSR Bohumil Kut	52
Z DENNÍCH ZKUŠENOSTÍ	
Problémy živé tvorby P.Iljin, kandidát uměleckých věd	57
RECENZE * KRÁTKÉ ZPRÁVY * BIBLIOGRAFIE	67

T E L E V I Z N Í T V O R B A

Sborník

Čís.2 - červen 1963

Ročník 1.

Redakční rada: Zdeněk Michalec (předseda), Zdeněk Coufal,
Jindřich Fajraizl, Otakar Fencel, Přemysl Freiman, Karel
A. Krejčí, Jan Matějovský, Viléma Pařavová (redaktor),
Viktor Růžička, Andrej Sarvaš a Ivo Vyhňálek

Vydávají Ústř.archivy a dokumentace Čs.televize jen pro vnitřní potřebu.
Rozmnoženo v rozmnožovacím oddělení ČSF, Praha 1, Štěpánská 61.